DOI: 10.19195/0137-1150.163.26

KATARZYNA ARCISZEWSKA

Uniwersytet Gdański, Polska

katarzyna.arciszewska@ug.edu.pl

Wampiryczna alternatywa starości w powieści Julii Nabokowej *Vip znaczy wampir*

Starość, jeden z nieuniknionych etapów ludzkiej egzystencji¹, w sposób naturalny towarzyszy człowiekowi, stanowi odwieczny przedmiot badania i refleksji humanistycznej. Ilona Gołębiewska zwraca uwagę na intensyfikację zainteresowania tym tematem, słusznie zauważając, że „starość jest obecnie modna”². Współcześnie analizy tego zjawiska dokonują również pozahumanistyczne dyscypliny. Jak pisze Mieczysław Gałuszka:

Ze względu na postępujący proces starzenia się społeczeństw, zwany „siwieniem populacji”, wzrasta zainteresowanie starością jako zjawiskiem socjologicznym i ekonomicznym. Do gerontologii jako nauki o procesach starzenia się organizmu ludzkiego i chorobach wieku starszego dołączają nowe subdyscypliny, podejmujące temat starości w szerszym kontekście procesów demograficznych, kulturowych, społecznych i gospodarczych (np. geragogika, gerontologia społeczna, gerontopolityka)³.

W dyskursie na temat starości stale przewijającym się motywem jest jej ambiwalentność. Georges Minois zauważa:

¹ Adam Zych podaje, że starość to „nieunikniony efekt procesu starzenia się, w którym procesy biologiczne, psychiczne i społeczne zaczynają oddziaływać względem siebie synergetycznie, prowadząc do naruszenia równowagi biologicznej i psychicznej bez możliwości przeciwdziałania temu, czyli jest to końcowy etap starzenia się; starość, jako okres życia następujący po wieku dojrzałym, jest pojęciem statycznym, natomiast starzenie się, jako proces, zjawiskiem dynamicznym; za początek starości przyjmuje się umownie 60. lub 65. rok życia, a nieuchronnym końcem starości jest śmierć”. A.A. Zych, *Słownik gerontologii społecznej*, Warszawa 2001, s. 202.

² I. Gołębiewska, *Współczesna starość — czy można się do niej przygotować?*, <http://prasa.wiara.pl/doc/1567450.Wspolczesna-starosc-czy-mozna-sie-do-niej-przygotowac> [dostęp: 14.03.2015].

³ M. Gałuszka, „*Siwiejąca populacja*”: ekonomiczna, społeczna i etyczna waloryzacja starości, http://www.annalesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2007/2007_02_galuszka_83_93.pdf [dostęp: 14.03.2015].

Już na etapie społeczeństwa pierwotnego pojawia się problem dwoistej natury podeszłego wieku, który jest źródłem mądrości, a zarazem niedołęstwa, doświadczenia i degradacji umysłowej, autorytetu i cierpienia⁴.

Niejednoznaczna wymowa starości wpływa na proces kształtowania się dwóch głównych postaw ludzi młodych wobec seniorów. Pierwsza z nich przyznaje starcom status mędrców, nauczycieli, wzorców moralnych⁵, druga zaś charakteryzuje się próbą odrzucenia starości, wynikającą z pesymistycznej wizji schyłku życia, kojarzonego z ułomnością, chorobą i ostatecznie śmiercią. Wybór pierwszego lub drugiego stanowiska zależy od ogólnego zespołu priorytetów i potrzeb danej społeczności. Kinga Wiśniewska-Roszkowska argumentuje:

Tam, gdzie wysoko stawia się rozum i doświadczenie, starość jest ceniona i szanowana. Tam zaś, gdzie wielką wagę przywiązuje się do cielesnych rozkoszy i użycia, największą wartość mieć będzie piękność, zdrowie, siła witalna, słowem — młodość jako najbardziej zdolna do tych rozkoszy. Starość w tak nastawionym społeczeństwie będzie u ludzi przeciętnych wzbudzać odrazę, a u szlachetnych współczucie. Nie będzie miała uznania ani autorytetu⁶.

Obserwacja współczesnego świata, tempa życia, ciągłego unowocześniania i udoskonalania technologii pozwala na stwierdzenie, że w dzisiejszej rzeczywistości na uprzywilejowanej pozycji znajdują się ludzie młodzi z ich ciekawością świata, potrzebą eksperymentowania i umiejętnością przystosowywania się do nowych sytuacji. Jednocześnie, a być może właśnie ze względu na wspomnianą zależność, zauważa się tendencję „odsuwania” czy wręcz odżegnywania się od starości, a także opóźniania nieuchronnego i nieodwracalnego etapu finalizującego życie człowieka. Aktywne działanie na rzecz odraczania starości nie dziwi, ponieważ jest ona najczęściej „traktowana jak niezawinione i nieuniknione nieszczęście”⁷, ponadto wzbudza strach, bo degraduje istotę ludzką i jej możliwości w sensie biologicznym, psychicznym, socjalnym i ekonomicznym⁸.

Obawę przed starością można interpretować jako naturalną konsekwencję lęku przed ostatecznym etapem procesu starzenia się, czyli śmiercią. Jak pisze Zygmunt Bauman, „horror śmierci jest horrorem pustki, ostatecznej nieobecności, »niebycia«”⁹. Badacz stwierdza też, że „nie istnieje nic bardziej przykrego niż myśl o śmierci; lub raczej o jej nieuchronności; o krótkotrwałości naszego

⁴ G. Minois, *Historia starości. Od antyku do renesansu*, tłum. K. Marczevska, Warszawa 1995, s. 22.

⁵ Tego typu postawa cechuje przede wszystkim społeczeństwa archaiczne, czego dowody znajdujemy w Biblii czy tekstach literatury międzytestamentalnej. Zob. M.S. Wróbel, *Zagadnienie starości w literaturze międzytestamentalnej*, „Vox Patrum” 56, 2011, nr 31, s. 241–246.

⁶ K. Wiśniewska-Roszkowska, *Starość jako zadanie*, Warszawa 1989, s. 49–50.

⁷ *Ibidem*, s. 49.

⁸ Por. *ibidem*, s. 6–7.

⁹ Z. Bauman, *Śmierć i nieśmiertelność. O wielości strategii życia*, tłum. N. Leśniewski, Warszawa 1998, s. 20.

bycia-w-świecie”¹⁰. Starość i śmierć przerażają jednak nie tylko ze względu na perspektywę odejścia w niebyt. Trwogę wzbudza także kompleks zmian, jakie niesie z sobą proces starzenia się. Związana z nim deformacja ciała zmienia wygląd człowieka i negatywnie wpływa na jego kondycję zarówno fizyczną, jak i psychiczną.

Konsekwencje starości i strach przed śmiercią przyczyniają się do poszukiwania sposobów ich odsunięcia lub całkowitej likwidacji za pomocą środków symbolicznych i magicznych dawniej¹¹ czy naukowych współcześnie¹². Wyobrażenia człowieka tworzy wiele obrazów i figur, które pomagają oswoić lub zdyskredytować starość i śmierć. Dzieje się tak między innymi poprzez przeniesienie tych zjawisk z wymiaru rzeczywistości odbiorcy kultury do przestrzeni mitu, co daje pozorne przekonanie o oddaleniu zagrożenia. Z drugiej strony ważne jest obarczenie kogoś lub czegoś winą za istnienie niepożądanych stron ludzkiego bytowania, dzięki czemu człowiek zyskuje pewność zażegnania niepokojącej sytuacji w symbolicznym akcie unicestwienia kozła ofiarnego. Przeciwwagę dla wskazanego sposobu obrony przed destrukcyjnym wpływem myśli o starości i śmierci stanowi zabieg polegający na identyfikacji z bohaterem, który swoją naturą, postawą czy postępowaniem udowadnia możliwość przezwyciężenia śmierci.

Jednym z symboli kulturowych jednoczących wskazane powyżej kompetencje jest postać wampira. Funkcjonuje on w wyobraźni zbiorowej jako personifikacja odwiecznych, pierwotnych lęków człowieka¹³, w tym strachu przed zjawiskami nieznanymi lub niewytłumaczalnymi racjonalnie, do których można zaliczyć również śmierć — „ostateczną porażkę rozumu”¹⁴. Taka geneza pojawienia się wampira przyczynia się do specyfiki jego postaciowania. Zostaje on więc obdarzony zespołem cech przynależnych do domeny śmierci. W jego wyglądzie przeważają atrybuty kojarzące się z deformacją i pośmiertnym rozkładem ciała, w charakterystyce zachowania wampira-drapieżnika zaś przeważa okrucieństwo i bezwzględność. W doniesieniach na temat ataku wampirów podkreśla się ich krwiożerczość:

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Por. A. Comfort, *Dlaczego się starzejemy*, tłum. J. Radzicki, Warszawa 1968, s. 9.

¹² Por. J. Ruffié, *Seks i śmierć*, tłum. B.A. Matusiak, Warszawa 1997, s. 295. Dodać należy, że nie tylko współcześnie nauka zajmuje się zatrzymaniem skutków starzenia się. Pierwsze eksperymenty naukowe w tej dziedzinie wiążą się z badaniami alchemików. W XIX wieku dokonywano prób przeszczepiania jąder małp, a na początku XX stulecia proponowano mężczyznom podwiązywanie jąder, co miało wpłynąć na pobudzenie produkcji hormonów i cofnięcie skutków starości. Por. A. Comfort, *op. cit.*, s. 14–18.

¹³ Taki aspekt interpretacji postaci wampira pojawia się w wielu współczesnych kompendiach na temat wampiryzmu, zob. np. A. Gemra, *Od gotycyzmu do horroru. Wilkołak, wampir i monstrum Frankenstein w wybranych utworach*, Wrocław 2008; M. Janion, *Wampir. Biografia symboliczna*, Gdańsk 2002; B. Zwolińska, *Wampiryzm w literaturze romantycznej i postromantycznej. Na przykładzie „Opowieści niesamowitych” Edgara Allana Poeego, „Poganki” Narcyzy Żmichowskiej oraz opowiadań Stefana Grabińskiego*, Gdańsk 2002.

¹⁴ Z. Bauman, *op. cit.*, s. 20.

Zazwyczaj osoby, którym wyszano krew, same z kolei stawały się wampirami. Gazety francuskie, holenderskie donosiły w latach 1693 i 1694 o wampirach, które pojawiały się w Polsce, a przede wszystkim w Rosji. [...] według rozpowszechnionej wśród tych narodów opinii wampiry nadchodziły między południem a północą i ssąły krew ludzi i zwierząt z taką łapczywością, że często krew wylewała im się ustami, przez nozdrza i uszy. Niekiedy, co jeszcze bardziej niesłychane, ich trupy pływały we krwi w trumnach¹⁵.

Podstawowym celem wampira staje się determinacja przetrwania, której realizacja dokonuje się kosztem licznych ofiar pozbawianych krwi i życia. Skutki postępowania powstałego z grobu krwiopijcy przypominają do złudzenia następstwa epidemii chorób zakaźnych, dziesiątkujących Europę w czasach wiary w wampiry. Na terenie działalności wampira dochodzi bowiem do masowej eliminacji członków danej społeczności:

Mówiono, że po wyjściu z grobów szły one nocą ucałować gwałtownie swoich krewnych lub przyjaciół, którym wysysały krew ściskając za gardło, by nie mogli wzywać pomocy. Ci, których to spotkało, słabli do tego stopnia, iż umierali prawie natychmiast. Prześladowania takie sięgały aż do ostatniej osoby w rodzinie lub wiosce¹⁶.

Do śmiertelności wymiaru wampiryzmu nawiązuje wielu pisarzy zajmujących się tematyką wampiryczną w XIX i na początku XX wieku. Ich reprezentantem jest między innymi Aleksy Tołstoj, autor utworów *Upiór* (*Упырь*, 1841) i *Rodzina wilkołaka* (*Семья вурдалака*, 1839¹⁷). W tekstach tych ukąszenie wampira pozbawia człowieka sił vitalnych i wywołuje stan chorobowego osłabienia:

— Как мы сюда попали? — спросил я, обращаясь к Антонио.

Но Антонио не мог мне отвечать. Он был чрезвычайно бледен, силы его покинули, и он опустился в кресло. Тогда я только заметил, что у него на шее маленькая синяя ранка, как будто от пиявки, но немного более. Я тоже чувствовал слабость и, подошел к зеркалу, увидел у себя на шее такую же ранку, как у Антонио¹⁸.

Tołstojowski wampir personifikuje śmierć. W opisie starego Gorczy, bohater *Rodziny wilkołaka*, pisarz podkreśla jego podobieństwo do nieboszczyka: „дрожащие отблески огня падали на его лицо, такое бледное, такое изможденное, что, если бы не это освещение, его вполне можно было принять за лицо покойника”¹⁹. Co ważniejsze, przemieniony w wampira protagonista przyczynia się do unicestwienia wszystkich członków swojej rodziny.

¹⁵ Hasło „wampiry” w: C. de Plancy, *Słownik wiedzy tajemnej*, tłum. M. Karpowicz, Warszawa-Kraków 1993, s. 190.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ W 1839 roku Tołstoj napisał *Rodzinę wilkołaka*. Utwór powstał w języku francuskim, a pierwsze wydanie w języku rosyjskim miało miejsce w roku 1884 w czasopiśmie „Русский вестник”.

¹⁸ A. Тостой, *Упырь*, http://az.lib.ru/t/tolstoj_a_k/text_0170.shtml [dostęp: 12.04.2015].

¹⁹ A. Тостой, *Семья вурдалака*, http://modernlib.ru/books/tolstoy_aleksey_konstantinovich/semya_vurdalaka/read/ [dostęp: 12.04.2015].

Bezpośrednią przyczyną ich śmierci staje się zdradziecki pocałunek²⁰, który przenosi „wirus”²¹ wampiryzmu.

Krwio pijca zagrażający ludzkiej egzystencji ma odpychającą powierzchowność i wzbudza grozę. Cechy te, eksponowane w klasycznych wyobrażeniach wampira, sprawiają, że wywołuje on przerażenie. Jednak właśnie dzięki silnemu oddziaływaniu na emocje wampir, kumulujący w sobie ludzkie uświadomione i nieuświadomione lęki, paradoksalnie pomaga człowiekowi zlokalizować zagrożenie i rozprawić się z nimi w sposób symboliczny.

W postaci wampira podkreśla się jego naturalną skłonność do metamorfozy. Cechę tę zdaje się przejmować także literacki obraz wampira, który, wraz z rozwojem i przekształcaniem się kultury, dostosowuje się do aktualnych potrzeb odbiorców. Tę szczególną zdolność opisuje Paweł Ciećwierz: „Istniejąc w świecie kultury, będąc wytworem tego świata, nieumarły uczy się umiejętności posługiwania się jego artefaktami i potrafi świetnie wykorzystać zasady, które rządzą cywilizacją”²². Wampir uosabia więc obecnie to, z czym chce się identyfikować współczesny człowiek, prezentuje zestaw atrybutów, szczególnie atrakcyjnych w czasach, gdy starość i śmierć to wprawdzie zjawiska zbadane i znane, lecz nadal nieakceptowane.

Fenomen ten znajduje odbicie we współczesnej rosyjskiej literaturze, gdzie wampiryzm ukazany bywa dość często w konwencji *glamour*. Wampir jest tu synonimem młodości, urody, ale także luksusu, elegancji, mody. Wymownym tego przykładem jest powieść Julii Nabokowej *VIP znaczy wampir* (*VIP значит вампир*, 2010), przedstawiająca wampiryczną społeczność o statusie elitarnego tajnego klubu. Wyjątkowość wampirów sygnalizowana jest już w samej nazwie, co zauważa tuż po metamorfozie Żanna, główna bohaterka powieści: „между словами »вип« и »вампир« есть что-то общее”²³. Potwierdza to fakt, że nowi członkowie wampirycznej wspólnoty są wybierani spośród młodych ludzi obdarzonych talentem, wyjątkową aparycją lub niezwykłymi umiejętnościami. Ku swojemu zdziwieniu, Żanna spotyka w nowym środowisku zapomnianych idoli

²⁰ Na temat znaczenia i symboliki wampirycznego pocałunku zob. rozdział *Wampiry i inne zgubne atrakcje* w A. Blue, *Pocałunek. Od metafizyki do erotyki*, tłum. K. Rabińska, Warszawa 1998, s. 135–146.

²¹ Wampiryzm współcześnie często kojarzony jest z chorobą zakaźną. Anita Has-Tokarz pisze np.: „W figurze wampira dokonuje się projekcja seksualności oraz choroby. Chuda sylwetka wampira, jego blada twarz, przekrwione oczy, nadciągające wraz z nim nietoperze i szczury kojarzą się głównie z niemocą i zarazą (epidemią AIDS?)”. A. Has-Tokarz, *Horror w literaturze współczesnej i filmie*, Lublin 2011, s. 255. Zbieżność pomiędzy specyfiką wirusa HIV i postaci wampirycznej podkreśla Maria Janion: „Wirus HIV, nazywany mordercą, to »kwintesencja nieczystości, kwintesencja czegoś zarażającego, kałającego, brudzącego«. Jest to właśnie dokładnie charakterystyka wampira w mitologii ludowej. Niesie on z sobą — podobnie jak syfilis czy AIDS — »skalanie seksualne«”. M. Janion, *op. cit.*, s. 49.

²² P. Ciećwierz, *Synowie Kaina, córki Lilith... Rzecz o wampirach w fantasy*, Warszawa 2009, s. 62–63.

²³ Ю. Набокова, *VIP значит вампир*, Москва 2010, s. 57.

popkultury różnych pokoleń: sławnych aktorów, sportowców, fotografów, modeli, pomimo upływu lat nieskażonych oznakami starości, zadbanych, atrakcyjnych. Wampiryczna transformacja powstrzymuje proces starzenia się organizmu, o czym informuje nową adeptkę doświadczona wampirzyca: „[...] от старости мы не умираем. Программа разрушения клеток у нас остановлена. Так что старение нам и впрямь не грозит”²⁴. W powieści tej wampiryzm jest zdecydowanym przeciwieństwem i kuszącą alternatywą starości, która „niewątpliwie odbiera seksualny popęd i urok, odbiera kobiece powaby [...]”²⁵. Wampir nie tylko zachowuje dawną młodość i urodę. Opis jednej z wampirzyc świadczy o tym, że cechy te się potęgują:

В свои невероятные сто двадцать три года она выглядит прекраснее, чем в девятнадцать в бытность человеком. С пожелтевших карточек начала двадцатого века робко улыбалась черно-белая девушка с расплывчатыми чертами лица и пышными черными волосами, уложенными в старомодную прическу. В зеркале напротив отражалась уверенная и дерзкая хищница, икона нового времени. Сияющая волна гладких, ослепительно-золотых волос, дерзкие синие глаза на загорелой коже, высокие скулы, острый подбородок, скульптурное лицо. [...] Теперь она выглядела моложе и красивее себя прежней²⁶.

Równie istotnym aspektem wampiryzmu jest jego wpływ na eliminację skutków starości, takich jak choroby i niedołęstwo, co potwierdza nieco ironiczna wypowiedź głównej bohaterki:

Знаете, как хотелось вампиром стать и быть вечно молодой и красивой? Чтоб никаких пластических операций, алопеции, климакса и болезни Алцгеймера! Чтоб никаких увлечений уринотерапией и пиявками в тщетных попытках вернуть здоровье!²⁷

Powieściowe wampiry uosabiają współczesnych uczestników kultury, których charakteryzuje kult młodości i dbałość o jej zachowanie. Nabokowa, jak się zdaje, potwierdza obserwację Baumana, że „unikanie śmierci przekute na codzienną troskę o zdrowie, a także obsesyjny niepokój na myśl o czynnikach wywołujących śmierć, staje się najbardziej uderzającą cechą życia nowoczesnego”²⁸. Instruktaż nowych adeptów wampiryzmu obejmuje w powieści, o której mowa, praktyczne porady dotyczące zdrowego trybu życia, właściwego odżywiania, zachowania kondycji fizycznej i pielęgnacji ciała, także za pomocą chirurgii plastycznej, która wszak służy nie poprawie urody, lecz jej modyfikacji i zapobiegania nudzie długowieczności („Не криви нос [...] вот надоест он тебе через пятьдесят лет, поймешь тех наших красоток, которые ложатся под нож ради перемен”²⁹).

²⁴ *Ibidem*, s. 55.

²⁵ K. Wiśniewska-Roszkowska, *op. cit.*, s. 52.

²⁶ Ю. Набокова, *op. cit.*, s. 195–196.

²⁷ *Ibidem*, s. 137.

²⁸ Z. Bauman, *op. cit.*, s. 15.

²⁹ Ю. Набокова, *op. cit.*, s. 60–61.

Wampir z powieści Nabokowej jest niejako współczesnym *arbitrem elegantiarum*. Gusta nieświadomych tego faktu ludzi kształtują twórcy kanonów wampirycznej estetyki łączące fascynację współczesną modą i zamiłowanie do luksusu z wyczuciem uniwersalnego piękna, wynikającym między innymi z zainteresowania sztuką. Jedną z wampirycznych trendsetterek jest Inessa Rajewska, która, jak większość przedstawionych w powieści postaci wampirycznych, wciąż zachwyca młodością, urodą i inteligencją. Bohaterka ta należy do elity zarówno w świecie ludzi (ze względu na jej pozycję finansową i społeczną), jak i w świecie wampirów (znajduje się bowiem w nielicznym gronie „starszych”, rządzących wampiryczną diasporą):

Инесса Раевская, владельница шикарного, мультибрендового бутика, единственного на всю Россию, в котором были представлены коллекции двух люксовых марок [...] элегантная и холеная Инесса, способна затмить своей красотой и блеском Николь Кидман и Элизабет Херли, была воплощением гламурной мечты. [...] Безупречная модница сверкала бриллиантами и остроумием, демонстрировала новые модные туфли и харизму высшей пробы, проявляя осведомленность во многих областях знаний, будь то мода начала двадцатого века, живопись импрессионистов или мировая политика. С ее губ, покрытых помадой „Кристиан Диор”, лились максимы Ларошфуко, стихотворные строки Шекспира и рифмы Бальмонта и собственные неординарные мысли, яркие метафоры и хлесткие сравнения³⁰.

Mogłoby się zatem wydawać, że egzystencja wampira jest sielanką, realizacją marzenia o nieśmiertelności i wiecznej młodości. W tym pozornie perfekcyjnym obrazie pojawiają się jednak rysy. W powieści ukazane jest także inne oblicze wampiryzmu. Autorka przedstawia mankamenty i niedogodności wampirycznego stanu, idealizowanego zazwyczaj we współczesnej literaturze popularnej. Zacząć należy od tego, że bohaterowie Nabokowej nie są nieśmiertelni, lecz długowieczni. Wprawdzie omija ich starość, jednak po upływie dwustu–dwustu pięćdziesięciu lat muszą umrzeć. Taka modyfikacja literackiego motywu wampira jest, jak się zdaje, konsekwencją permanentnego dryfowania ku „uczłowieczeniu” i stopniowego pozbawiania wampira znamion bestii.

W powieści *VIP znaczy wampir* o człowieczeństwie natury wampira może też świadczyć postawa jednej z protagonistek, Elzy, która osiągnąwszy wiek siedemdziesięciu trzech lat, zaczyna odczuwać tęsknotę za pewnymi utraconymi aspektami życia. Zdaje sobie sprawę z deficytów wampiryzmu, jakich nie rekompensuje nawet młody wygląd i nieskalana uroda, w środowisku wampirów tak powszechna, że przestaje być interesująca. Elzę i innych protagonistów Nabokowej zachwyca piękno naturalne, szczególnie, choć może się to wydać paradoksem, z odcisniętym piętnem upływu czasu: „Окончательно его покорили ее большие дымчатые глаза, оплетенные едва уловимой сеточкой морщин — редкое украшение дамы в эпоху ботокса и рестилайна”³¹.

³⁰ *Ibidem*, s. 44–45.

³¹ *Ibidem*, s. 275.

Bolesnym dla Elzy ograniczeniem staje się niemożność doświadczenia macierzyństwa i bezinteresownej miłości dziecka. W powtarzających się snach wampirzyca widzi siebie jako staruszkę i bawiącego się obok niej wnuka. W przekonaniu bohaterki obraz ten symbolizuje właściwy porządek życia kobiety zakładający realizację określonych ról społecznych w kolejnych etapach egzystencji, w sposób naturalny zwieńczonych starością i śmiercią. Emocje bohaterki świadczą o poczuciu alienacji, która towarzyszy w analizowanym utworze niemal każdej istocie przemienionej w wampira i odczuwana jest coraz boleśniej w miarę upływu kolejnych lat izolacji od rodziny i przyjaciół. Elza nie zadowala się perspektywą długiego, z pozoru szczęśliwego życia w luksusowych warunkach, okupionego jednak samotnością, jakiej nie mogą zagłuszyć liczne, lecz krótkotrwałe związki z młodymi kochankami — dostarczycielami krwi: „Она была молода собой и стара душой. Она никогда не оставалась одна, но уже давно была бесконечно одинокой”³². Wampiryczne atrybuty, młodość i długowieczność, ciężką Elzie, są dla niej przekleństwem, a jej największym, lecz nieosiągalnym pragnieniem staje się uczestnictwo w naturalnym procesie życia, łącznie z okresem starości:

Люди изобретали средства и процедуры для омоложения и неистово жаждали вечной молодости, а Эльза считала ее своим проклятием и упорно рисовала себя сорокалетней, пятидесятилетней, семидесятилетней. Щедро наносила паутинку морщин, с трепетом прорисовывала мешки под глазами и пигментные пятна на лбу, добавляла серебристые нити в волосы, растушевывала четкий овал лица³³.

Pragnąc doświadczyć starości, Elza obserwuje stare kobiety, usiłuje się z nimi utożsamić, by przynajmniej pośrednio odzyskać stracone przeżycia. Eksperyment daje jednak efekt odwrotny niż oczekiwany. Zamiast ukojenia i spokoju bohaterka odczuwa rozczarowanie. Okazuje się bowiem, że starość oferuje ludziom nie tylko domowe ciepło i poczucie spełnienia, ale również, a w niektórych sytuacjach przede wszystkim, samotność, ból, cierpienie, wykluczenie, czyli to, przed czym wampirzyca chce uciec. Idealizowany przez Elzę obraz starości traci urok w zetknięciu z rzeczywistością, od której do tej pory wampirzycę oddzielały ściany jej komfortowego apartamentu. Moskiewska ulica prezentuje bohaterce turpistyczną wizję starości z takimi jej oznakami, jak brud, odór, szaleństwo, złość, nędza. To oblicze ostatniego etapu życia personifikuje spotkana przez Elzę kobieta:

Старуха — грязная, растрепанная, скверно пахнущая, с перекошенным от злобы лицом, была похожа на ведьму. Отталкивающе безобразная и пугающая, она шагала по улице и громогласно разговаривала сама с собой, ругая власть, погоду, людей. Прохожие, спешащие по своим важным делам по оживленной улице, шарахались от нищенки, как от чумной, словно боялись заразиться от нее несчастьем и безумием³⁴.

³² *Ibidem*, s. 234.

³³ *Ibidem*, s. 235.

³⁴ *Ibidem*, s. 241.

Sytuacja wampira i człowieka, jak się okazuje, jest tożsama. Obie postacie nie zadowolają się danymi im możliwościami, pragną czegoś więcej. Człowiek dąży do „przetrwania — odsunięcia momentu śmierci, wydłużenia czasu życia, powiększenia życiowych oczekiwań, a przez to do zwiększenia zdolności do przyjmowania życia”³⁵. Wampir zaś marzy o przerwaniu pasma nieśmiertelności i aktywnym uczestnictwie w każdym z naturalnych etapów egzystencji, woli zrezygnować z indywidualnego wymiaru długowieczności na rzecz nieśmiertelności zbiorowej, jaką zapewniają „prokreacja i śmierć”, które „są dwoma biegunami cyklu życiowego, który z pokolenia na pokolenie tworzy długi łańcuch sięgający zarania dziejów”³⁶.

Można zaryzykować stwierdzenie, że rosyjska pisarka dokonuje kolejnego kroku na drodze „uczłowieczenia” wampira. Nabokowa zrywa z powszechnym wyobrażeniem wampira fascynującego odbiorców nadludzkimi właściwościami i świadomie korzystającego ze swego wyjątkowego statusu. Bohaterowie powieści *VIP znaczy wampir* tęsknią za ludzką „ułomnością”, ponieważ jedynie ona gwarantuje możliwość doświadczenia wszystkich aspektów życia. Autorka zmienia wektory relacji człowiek–wampir. W analizowanym utworze wampiryzm jako alternatywa starości przestaje być wyjściem idealnym.

Przesłanie pisarki rosyjskiej może być zatem wskazówką dla człowieka doby ponowoczesności protestującego przeciwko biologicznym uwarunkowaniom życia i poszukującego metod zażegnania lub nawet eliminacji ich następstw. Autorka sugeruje, by rozważyć słuszność tej tendencji. Historie przedstawionych w jej powieści bohaterów udowadniają, że akceptacja naturalnego biegu ludzkiego życia od narodzin po starość i śmierć ratuje przed frustracją i poczuciem niespełnienia. W tym kontekście warto także przytoczyć ostrzeżenie Jacques’a Ruffié, francuskiego lekarza i antropologa: „Współczesne społeczeństwa chcą zapomnieć o śmierci i starości, ale za jaką cenę? W bezskutecznym poszukiwaniu nieśmiertelności fałszują one rzeczywistość po to, żeby [...] popaść w końcu w nerwicę”³⁷.

Bibliografia

- Bauman Z., *Śmierć i nieśmiertelność. O wielości strategii życia*, tłum. N. Leśniewski, Warszawa 1998.
- Blue A., *Pocalunek. Od metafizyki do erotyki*, tłum. K. Rabińska, Warszawa 1998.
- Ciećwierz P., *Synowie Kaina, córki Lilith... Rzecz o wampirach w fantasy*, Warszawa 2009.
- Comfort A., *Dlaczego się starzejemy*, tłum. J. Radzicki, Warszawa 1968.
- Gałuszka M., „Siwiejąca populacja”: ekonomiczna, społeczna i etyczna waloryzacja starości, http://www.annalesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2007/2007_02_galuszka_83_93.pdf.
- Gemra A., *Od gotycyzmu do horroru. Wilkołak, wampir i monstrum Frankenstein’a w wybranych utworach*, Wrocław 2008.

³⁵ Z. Bauman, *op. cit.*, s. 11.

³⁶ J. Ruffié, *op. cit.*, s. 18.

³⁷ *Ibidem*, s. 298.

- Gołębiewska I., *Współczesna starość — czy można się do niej przygotować?*, <http://prasa.wiara.pl/doc/1567450.Wspolczesna-starosc-czy-mozna-sie-do-niej-przygotowac>.
- Has-Tokarz A., *Horror w literaturze współczesnej i filmie*, Lublin 2011.
- Janion M., *Wampir. Biografia symboliczna*, Gdańsk 2002.
- Minois G., *Historia starości. Od antyku do renesansu*, tłum. K. Marczevska, Warszawa 1995.
- Plancy de C., *Słownik wiedzy tajemnej*, tłum. M. Karpowicz, Warszawa-Kraków 1993.
- Ruffié J., *Seks i śmierć*, tłum. B.A. Matusiak, Warszawa 1997.
- Wiśniewska-Roszkowska K., *Starość jako zadanie*, Warszawa 1989.
- Wróbel M.S., *Zagadnienie starości w literaturze międzytestamentalnej*, „Vox Patrum” 56, 2011, nr 31.
- Zwolińska B., *Wampiryzm w literaturze romantycznej i postromantycznej. Na przykładzie „Opowieści niesamowitych” Edgara Allana Poego, „Poganki” Narcyzy Żmichowskiej oraz opowiadań Stefana Grabińskiego*, Gdańsk 2002.
- Zych A.A., *Słownik gerontologii społecznej*, Warszawa 2001.
- Набокова Ю., *VIP значит вампир*, Москва 2010.
- Тостой А., *Семья вурдалака*, http://modernlib.ru/books/tolstoy_aleksey_konstantinovich/semya_vurdalaka/read/.
- Тостой А., *Унырь*, http://az.lib.ru/t/tolstoj_a_k/text_0170.shtml.

Vampiric alternative of the senescence in the novel of Julia Nabokova *VIP znachit vampir*

Summary

The article *Vampiric alternative of the senescence in the novel of Julia Nabokova “VIP znachit vampir”* shows, taking as example the novel *VIP Znachit Vampir* of the Russian writer Julia Nabokova, the motive of senescence and its rejection realized in vampire context. Nabokova presents the vampirism as opposition to old age. The vampires are long-living, ever beautiful and healthy creatures, they don't know illness, weakness, pain and other symptoms of old age. The situation of the vampires and people is in many aspects the same. After all, contemporary society strive to rejection of any results of ageing. However the author of the novel proves that natural process of human life with all life phases is more awaited than ideal vision of life without ageing and death. The writer adds her voice to those researchers who emphasize the fact that elimination of senescence can bring about social neurosis.

Keywords: Julia Nabokova, vampire, vampirism, old age

Вампирическая альтернатива старости в романе Юлии Набоковой *VIP значит вампир*

Резюме

Статья *Вампирическая альтернатива старости в романе Юлии Набоковой „VIP значит вампир”* представляет мотив старости и современный подход к этому мотиву на основе анализа романа современной русской писательницы, которая занимается вампирической

темой, так популярной в последние годы как среди литераторов, так и читателей. Набокова рассматривает вампиризм как альтернативу старости, состояние продолжающейся молодости, красоты, жизненной силы, характеризующееся отсутствием болезней, беспомощности и дряхлости. Однако вампиризм в романе российской писательницы показан и с другой точки зрения. Вампирические герои Набоковой ощущают тоску по свойственным человеку чувствам, таким как, например, материнство, которое недоступно вампиру. В итоге герои романа и его автор приходят к выводу, что экзистенциальный процесс со всеми его этапами, не исключая старости и смерти, дает возможность провести жизнь в полном смысле и испытать все ее аспекты, что по мнению многих ученых, спасает от фрустрации и невроза в индивидуальном и социальном контексте.

Ключевые слова: Юлия Набокова, вампир, вампиризм, старость